

НЯКОИ ИНОВАЦИИ В СЪВРЕМЕННИЯ НОТОПИС

Нина Начева

Музиката на XX век и на новото столетие е сложно и многообразно явление, в което се откриват процеси на непрекъснато усложнение и развитие. “Еволюцията на музикалното мислене постепенно разширява границите на категорията “интонация”. Разкриването на нови интонационни пластове, тенденцията към обновяване на музикалния език (през XX) век стимулира възникването на нови системи на организация на звуковия материал.”¹ Промяна претърпяват не само интонацията, но и метроритмичната организация, хармоничните съчетания и цялата сфера на музикална изразност. Новаторските композиторски търсения водят до обогатяване на музикалния изказ с различни звукови ефекти, които се постигат чрез максимално използване регистровите и темброви възможности на отделните инструменти, звуковия интензитет, темпови изменения и други. Импровизационното начало, застъпено в съвременните композиционни похвати, стимулиращо творческото начало, налага необходимост от разширяване и обогатяване съответно на знаковата система. “Пристъпвайки към написването на нови творби, в повечето случаи композиторите не съблюдают установената до известна степен съвременна нотация и за всяко свое произведение създават собствени знаци и символи. По този начин се получават голям брой еднакви означения с различно съдържание, както и различни символи (знаци) с еднакво съдържание.”² Всичко това налага иновации в съвременния нотопис.

Целесъобразно е изучаващите музика да разполагат с информация актуализираща познанията по “Теория на музиката”, в областта на нотната грамотност. Необходимо е границите на традиционната теоретична подготовка да се разширят с овладяване на редица нови обозначения – символи, графични изображения и знаци, навлизащи в съвременната нотация.

В много от произведенията на композиторите се срещат означения, които са създадени или възприети от съответния автор. В началото или в края на нотния текст са дадени указания за начина на тяхното изпълнение. Чрез т.нар. “Легенда” е обяснено значението на тези символи. Използването на такива авторови бележки съпътства хоровото творчество на Иван Спасов (“Мехметъ, севада голема”, “Два тъпана бият”, “Димано, любе Димано”), на Асен Диамандиев (“Народът заплакал”, “Запали се Перущица”), на

Александър Танев (“Заю и великанът”, “Ей, че автогол”), на Николай Стойков (“Приказчица”) и др. Тези означения касаят различни съвременни композиционни похвати: неедновременно встъпване, пеене или завършване, т.е. ритмична, темпово-метрична самостоятелност в изпълнението (♩); относителност в дължината на нотните стойности, определяща се от темпото и характера (♩); знаци за повторение, излизачи извън петолинието и указващи многократност в повторението (♩); продължителност на звученето (—); имитации и други, например:

Ал. Танев – “Заю и великанът”

74

не е влак, да е звар, Ммм... не е

/имитация на животински рев/

p

mf *ff*

♯ кластер по черните клавиши

♮ Red. кластер по белите клавиши

Ив. Спасов – “Два тъпана бият”

ста не ка- дъ- на?

— Ка- дъ- но,

pp

4" 6"

1" 2"

1" 2"

Чрез означенията на тези композиционни похвати се изразява и изобразява музикалното съдържание на творбата. Те внушават на слушателя музикалното съдържание (заглавие) и заедно с това улесняват твореца кратко и лесно да подскаже на изпълнителя не само как да изпълни творбата, но и да импровизира.

В клавирната литература проблемът за съвременната нотация е твърде специфичен по своя характер и решаване. Към новите прийоми за обозначения ще бъдат коментирани някои основни символи, засягащи педализацията, изпълнението на съседни диатонични и хроматични тонове – наречени клъстери, означаването на звукови ефекти и динамични нюанси.

За указване употребата на педалите, тяхната продължителност, начин на натискане и отнемане, най-често в съвременните клавирни творби се употребяват следните графични означения:

- – десен педал;
- – ляв педал;
- – ляв и десен педал едновременно;
- – отнемане;
- – бавно натискане на педала;
- – бързо натискане на педала;
- – бавно отпускане на педала;
- – бързо отнемане на педала;
- – десния педал да се натиска с
- – отривисто движение на крака;

Характерно явление, с което се изостря звуковото напрежение и се засилва атаката и динамиката, е едновременното прозвучаване на “тонови гроздове” – клъстери. Употребяват се за първи път през 1912 г. от американеца Хенри Кауъл. Обикновено те се означават с правоъгълник, изписан на петолинието и спомагателните линии на съответен ключ, очертаващ диапазона. В зависимост от това дали обхваща само белите, черните или върху белите и черните клавиши, правоъгълникът е само очертан (бял); попълнен (черен) или половината бял и половината черен.

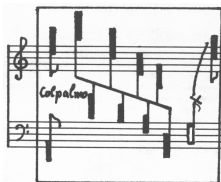
- – изпълнява се върху белите клавиши;
- – изпълнява се върху черните клавиши;
- – изпълнява се върху черните и белите клавиши.

Клъстерите могат да се обозначат и по следния начин:

В зависимост от времетраенето им, се поставят опашки и байрачета. Например:

В. Казанджиев – Virtuozни етюди

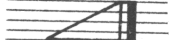

Друг начин за означаване е чрез разширяване и защриховане на правоъгълниците за различаване на четвъртиновите стойности, (т.е. за означаване стойността им) вместо за означаване на черни и бели клавиши. Например:

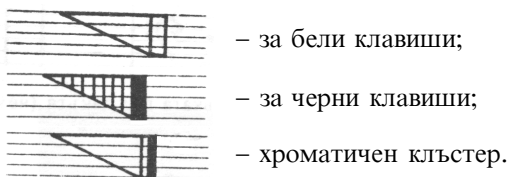

За отбелязване посоката на изпълнение на клъстерите, при натискане клавишите един след друг, се използват следните графични изображения:

Натискането на клавишите започва от ниските тонове към високите:

- – за бели клавиши;
- – за черни клавиши;
- – хроматичен клъстер.

Натискането на клавишите започва в посока от високите към ниските тонове:

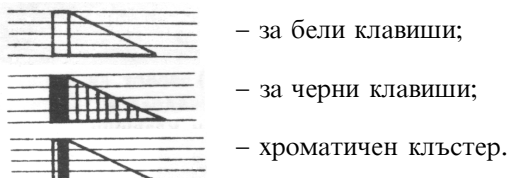

Постепенно натискане на черните клавиши отгоре надолу, а на белите клавиши отдолу нагоре в посочения диапазон се означава:

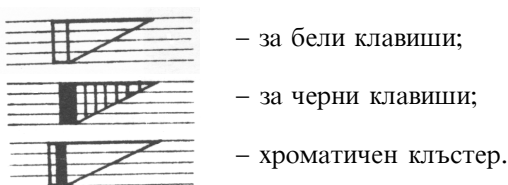

Постепенното освобождаване на тоновете от клъстера в зависимост от посоката се отбелязва по следния начин:

Клавишите се освобождават последователно от ниските към високите тонове.

Освобождаване на клъстера от високите към ниските тонове:

Белите клавиши се освобождават постепенно в посока на горе, а черните — надолу:

Трудно бихме могли да си представим как ще изглежда нотацията на този технически похват от съвременната клавирна музика, изразен със средствата на класическата нотация. Тези съкращения в нотописа

улесняват изпълнителя и утвърждават дисонанса като доминиращ в музикални произведения, в които са употребени тези знаци.

В съвременната пианистична фактура приложение намират и различни звукови ефекти: свирене върху струните на рояла с различни палки (твърди, меки, със средна твърдост), с пластина от ксилофон или клавиес, с метлички; чукане с възглавничката на пръста върху струната; пицикато; тремоло чрез чукане върху струните; удар върху няколко струни; удар с юмрук върху клавишите; глисанди и други. Някои от тях се означават с писмено обяснение (ит. *con pugno*; нем. *mit Faust* – с юмрук), а други с графични изображения. Например:

 – удар с юмрук.

Тремоло в по-широк диапазон върху пет-шест струни с удар на пръстите се отбелязва така:

Глисандо върху струните се означава:

– с пръст;

– с нокът;

– удар с лакът;

– плъзгане върху струната на един пръст;

– плъзгане върху пет-шест струни с всички пръсти;

За означаване на глисандо изпълнено с участието на всички пръсти, се използват следните графични изображения:

Динамичните отклонения в съвременните композиции за пиано се означават чрез различни нови прийоми, които осигуряват по-голяма прецизност и диференцират звуковия интензитет. “За разлика от употребяваните динамики от *pppp* до *ffff* тук нюансите са много повече

и много бързо се сменят.”³ Използват се различни по големина ноти, с които се определя звуковата сила.

По-големите ноти се свирят по-силно от по-малките, без да се отбелязват практикуваните динамични знаци. Например:

В. Казанджиев – “Триумф на камбаните”

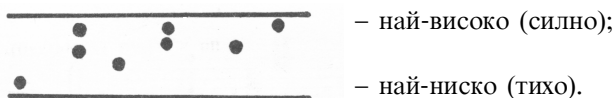

Този начин на нотиране се оказва много удачен, защото спестява изписването на традиционните динамични знаци, при една такава много бърза промяна на звуковият интензитет нюанси. В случая тези нови прийоми улесняват и съкращават нотописа, внушавайки ярка звукова картина.

За означаване на динамичните нюанси служат и кръгчета с различно запълване.

Приложение намира и следния начин за отбелязване динамиката: тихите тонове се нотират по-ниско, а силните по-високо. Например:

Специфична композиционна техника в съвременната музика е алеаториката. “За първи път alea се употребява от Пиер Булез, с която той означава главния принцип на случайността по отношение на свободния избор между по-голям и по-малък брой дадени възможности (варианти), свободни комбинации между тях, в зависимост от интерпретаторските възможности на изпълнителите по отношение на ритмическия строеж, мелодията и гласоводенето.”⁴ Усложняването на метро-

ритъма, полиритмията и полиметрията, възприемани като ритмичен хаос, са причина за нейната поява. Метрическата пулсация и ритъма са означени приблизително, като съотношения, а организирането на даден мотив във времето се предоставя за тълкуване от изпълнителя. По този начин се внася импровизационен елемент. Много са примерите, в които алеаторните съчетания се използват частично, за подчертаване на кулминационните моменти или отделни настроения. (Константин Илиев, Цветан Цветанов, Лазар Николов, Васил Казанджиев и други.) Например:

В. Казанджиев – “Облаци се гонят в небето”

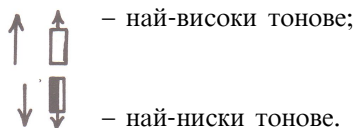
Ето и значението на тези знаци:

а)		– остава да звучи;
б)		– бързо, неритмично повторение на един и същ тон;
в)		– възможно най-бързо еднократно повторение на мотива;
г)		– свободна имитация върху тоновете, включени в модела.

Употребата на тези знаци предоставя възможност интерпретацията на всяко изпълнение да бъде различна, за разлика от строгите изисквания при употребата на традиционната нотна система.

За отбелязване на най-високите или най-ниските тонове се използват следните означения:

В алеаториката за произволни прекъсвания на звучността, приложение намират различни видове паузи и фермати.

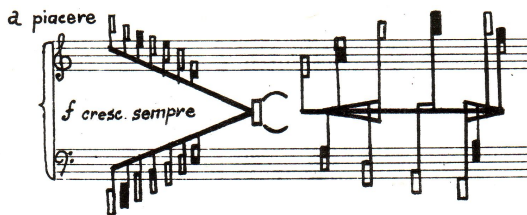
- – кратко замълчаване;
- – много кратка пауза;
- – кратка пауза;
- – по-дълга пауза;
- – дълга пауза;
- – най-къса фермата;
- – много кратка фермата;
- – кратка фермата;
- – продължителна фермата;
- – най-продължителна фермата.

Означаването на темпови отклонения се осъществява чрез графични изображения. Например:

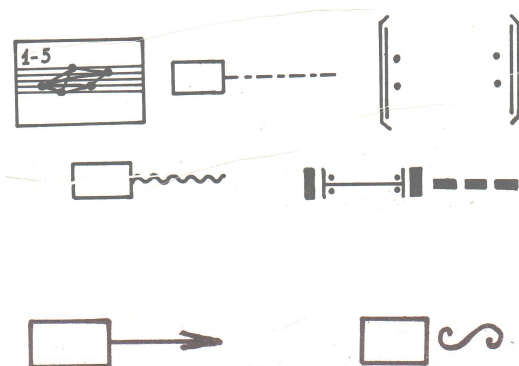
- – постепенно забързване;
- – постепенно забавяне;
- – неравномерно забързване;
- – неравномерно забавяне.

Същите похвати, отразяващи бърза темпова промяна, обхващат някои клъстери. За по-голяма прецизност и точност в изпълнението се използват графични означения.

В. Казанджиев – “Триумф на камбаните”

В алеаторната музика, за означаване повторения на отделни епизоди (модели) се използват следните знаци:

Важно значение при изпълнението на алеаторната музика е следенето на останалите партии (инструментални, хорови, солираци). Необходимо е да не се допуска попадане в ритмичен и темброво-метричен “унисон” с останалите партии, а при художествен съпровод се налага почти автоматично владееене на акомпанимента.

Когато метроритмичната организация и размерът в многогласната музика са свободни, за по-голяма прецизност при означаване на глаговете се използва обща съединителна черта. В случая те стъпват от един и същи тон, с минимални закъснение и създават ефект на вибрация.

К. Пендерекси - "Лука-пасион"

*viola
tutte
con
sord*

Точни указания за символите и знаците, които са най-често срещани в съвременната музика прави Кжистоф Пендерекси в “De natura so Noris” и “Dies Ierae”. Ето най-често употребяваните означения:

- - много дълга, продължителна корона;
- - четвърт тон;
- - три-четвърти тон;
- - пределно най-висок тон на инструмента;
- - пределно най-нисък тон на инструмента;
- - наситено (много) вибрато;
- - много бавно вибрато на 1/4 тонове;
- - бързо, неритмизирано тремоло;
- - повторение на тонове, възможно най-бързо;
- - означената тонова група се повтаря многократно;
- - свирене със жабката на лъка при струнните инструменти;
- - свири се между държателя на струните и жабката;
- - барабанен удар;
- - тимпанен удар с мека палка;
- - удар с дървен чук;
- - удар с палката на триангел.

За по-голяма конкретност и точност, ще диференцираме и разграничим спектъра на приложение на тези означения за различните групи инструменти.

Шрайхови инструменти	Клавишни инструменти	Духови инструменти	Ударни инструменти

Съвременните означения в нотописа подпомагат интерпретатора, като подсигурират едновременно прецизност на изпълнението, улесняват нотно-четивната техника, съкращават нотописа и дават творческа свобода на изпълнителя. Едновременно с това те подпомагат слушателя при осмисляне на художественото съдържание с интонации, които са близки до далечното начало на музикалното изкуство, до образното мислене и въображението. Изобразителността, която е звукова имитация, пораждаща конкретна представа, засилва внушението и улеснява твореца да подсказва художествения замисъл.

Без претенции за изчерпателност може да се констатира, че проблемът за съвременния нотопис е твърде сложен и обширен. Той касае развитието на музикално-изразните средства: метроритмичната организация, хармоничните съчетания, новаторските търсения в сферата на звуковите ефекти, използването на нови тембри и композиционни похвати, темпото, звуковия интензитет, тоновия диапазон, педализацията. Тази

еволюция съпътства всички жанрове. Поражда необходимост от актуализиране на музикалната теория. Иновациите в съвременния нотопис са важен елемент не само в музикалното образование, но и съществена предпоставка за пълноценно осмисляне на музикално-художествените явления.

В заключение би могло да се добави, че едно променливо, непрекъснато развиващо се явление, каквото е музикалното изкуство, е невъзможно да се опира на статична теория. Макар и доказала своята актуалност, тя остава отворена система, която продължава да се усъвършенства и развива.

БЕЛЕЖКИ

¹ *Стоянов, П.* Въведение в теорията на музиката. В. Търново, 2002, с. 11.

² *Лунгарова, М.* Ръководство по пиано за съвременен нотопис. Музика. С., 1981, с. 3.

³ *Лунгарова, М.* Ръководство по пиано за съвременен нотопис. Музика. С., 1981, с. 54.

⁴ Пак там, с. 62.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Лунгарова, М.* Ръководство за пиано по съвременен нотопис. М., С., 1981.

2. *Минчева, П., Попова, П.* Елементарна теория на музиката – задачи и упражнения. С., ДИМ, 1987.

3. Родна песен, 10/78 г. М., С., 1987.

4. *Стоянов, П.* Въведение в теорията на музиката. В. Търново, 2002.

5. *Танев, Ал.* Избрани песни за деца и юноши. С., 1985.

НЯКОИ ИНОВАЦИИ В СЪВРЕМЕННИЯ НОТОПИС

НИНА НАЧЕВА

Резюме

Тенденцията за обновяване изразните средства в музикалното изкуство на XXв. и новото столетие налага необходимост от разширяване на знаковата система. Иновациите в съвременния нотопис са свързани преди всичко с обновяване на метроритмичната организация, хармоничните съчетания, с новаторските търсения в сферата на звуковите ефекти, използването на нови тембри и композиционни похвати. Тази еволюция, съпътстваща всички жанрове, поражда необходимост от актуализиране на музикалната теория.

Проблемът за владенето на съвременния нотопис е в основата на вярното и пълноценно осмисляне на музикално-художествените явления.

TRENDS IN MODERN NOTE WRITING

NINA NACHEVA

Summary

The tendency for renovation of expressive means in musical art of 20th and the beginning of the 21st century requires the necessity in extending of sign system. Innovations in modern note writing are connected, first of all, with the renewal of metric organization and harmonic combinations, as well as with searching for new forms in the sphere of sound effects, using of new timbres and compositional approaches. This evolution accompanying all genres evokes the necessity in actualization of musical theory.

The solving of the problem of modern note writing is on the base of a correct and complete understanding of musical and artistic phenomena.